

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ: НАПРЯМКИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто основні аспекти інноваційної політики розвинутих країн, виділені найбільш розповсюджені у світовій практиці форми стимулювання інноваційного розвитку регіонів, визначено найбільш прийнятні для застосування в Україні методи державного фінансування та стимулювання інвестиційно-інноваційної активності економічних суб'єктів.

Рассмотрены основные аспекты инновационной политики развитых стран, выделены наиболее распространенные в мировой практике формы стимулирования инновационного развития регионов, определены наиболее приемлемые для применения в Украине методы государственного финансирования и стимулирования инвестиционно-инновационной активности экономических субъектов.

In the article considered basic aspects of innovative policy of the developed countries, the most widespread in world practice forms are selected stimulations of innovative development of regions, certain most acceptable to application in Ukraine methods of the state financing and stimulation investment-innovative to activity of economic subjects.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світової економіки Україна постійно відчуває економічну та політичну конкуренцію. Інноваційний розвиток є одним із дієвих важелів поступового входження країни до спільноти розвинутих країн світу, розширення та поглиблення участі у відповідних європейських структурах.

Оскільки економіка України має сировинний характер, саме сьогодні важливо максимально збільшити інвестиційно-інноваційну складову розвитку економіки з метою підвищення рівня її конкурентоспроможності.

При цьому важливо враховувати світовий досвід промислово розвинутих країн в організації інноваційної діяльності, які за десятиліття інтенсивного розвитку створили ефективну систему управління інноваційним процесом у країні.

В даний час динамічний розвиток держав і висока якість життя населення забезпечуються саме інноваційно-інтелектуальним характером економіки. Саме ці обставини визначають актуальність формування інноваційної моделі забезпечення ефективного використання регіональних ресурсів і практичну значимість дослідження.

Інвестиції в інновації зазвичай характеризуються високим ступенем ризику, тому складно здійснити перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки, покладаючись лише на підприємницьку активність. У таких умовах необхідно зважено використовувати досвід розвинутих країн щодо бюджетно-податкових засобів підтримки інноваційного розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна увага проблемам фінансування наукових та науково-технічних розробок за державними цільовими програмами приділена в дослідженнях В. Александрової, Ю. Бажала, А. Никифорова. Зарубіжний досвід бюджетної підтримки та податкового стимулювання інноваційної діяльності висвітлено в публікаціях А. Бердашкевича, Л. Леонтьєва, О. Михайловської, З. Наджафова.

Дослідженню проблем розвитку інноваційного потенціалу країни присвячено більшість публікацій таких відомих сучасних вчених і практиків, як В. Андрійчука, Ю. Бажала, Б. Буркинського, В. Геєця, Б. Данилішина, Б. Лановика, С. Онишко тощо. Проведеними дослідженнями запропоновано базові орієнтири для розвитку інноваційної діяльності в Україні, державного фінансування та стимулювання інноваційного розвитку регіонів. Проте в цілому питання аналізу та використання зарубіжного досвіду щодо бюджетного фінансування інноваційного розвитку регіонів залишається відкритим.

Мета статті. Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних та зарубіжних економістів, здійснених у сфері теорії та організації бюджетного забезпечення інноваційного розвитку регіонів, варто зазначити, що до цього часу багато проблем щодо фінансування інноваційного розвитку не знайшли свого кінцевого вирішення, що і обумовило актуальність даної теми.

Зокрема, у контексті інноваційних пріоритетів розвитку вітчизняної економіки нині уважного дослідження потребують проблеми бюджетного фінансування науково-дослідної діяльності, особливо в сфері вищих навчальних закладів, наукових установ, та аналіз проблем, що перешкоджають ефективному податковому стимулюванню інноваційної діяльності.

Саме тому існує потреба у дослідженні зарубіжного досвіду у сфері бюджетного фінансування та податкового стимулювання інноваційного розвитку регіонів з метою розгляду можливостей його застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток передових країн переконує, що економічне зростання, особливо його відновлення, нині неможливо без активного опанування інноваційного шляху розвитку регіонів та країни в цілому.

Реалізацію стратегії інноваційного розвитку слід розглядати як обов'язковий етап реалізації прагнень щодо досягнення європейських стандартів соціально-економічного розвитку в Україні [1].

Інноваційний розвиток можна охарактеризувати як процес структурного вдосконалення національної економіки, який досягається переважно за рахунок практичного використання нових знань для зростання обсягів суспільного виробництва, зміцнення національної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу в суспільстві.

В історичному розвитку світової економіки інновації відігравали дуже важливу роль, оскільки:

– криза середини XIX ст. (1850 р.) була викликана неузгодженістю між процесами масового індустріального виробництва та інфраструктурами, які забезпечують виробничі процеси;

– криза початку XX ст. (1930 р.) в розвинутих індустріальних країнах була викликана неузгодженістю між розширенням індустріального виробництва та інфраструктурами споживання та збуту товарів;

– нова криза (2009–2010 рр.) була викликана неузгодженістю між процесами неоіндустріального розвитку, з одного боку, та ключовими інфраструктурами, які забезпечують обіг світових ресурсів, з іншого.

Без розвинутого ринку інновацій неможливе нормальне функціонування сучасної ринкової економіки, що базується на технічних, технологічних та управлінських нововведеннях. На жаль, ринок інновацій був і є зараз найслабшою ланкою української економіки [6].

Фінансова підтримка інноваційної діяльності є одним з найважливіших чинників стимулювання її розвитку. Для вирішення проблеми пошуку фінансових ресурсів для інноваційного розвитку доцільно використовувати досвід розвинутих країн світу.

Проведені дослідження дозволили виокремити дві яскраво виражені моделі державної політики у сфері підтримки інновацій:

1) англо-американська, яка характеризується найменшим втручанням держави в економіку, у тому числі й в інноваційну діяльність;

2) франко-японська, де держава найактивніше підтримує інноваційний процес усіма можливими методами [5].

У першому випадку вважається, що ринкові механізми самі сприяють прискоренню інноваційного процесу, тому підприємства мають повну автономію в інноваційній сфері. Держава при цьому основні зусилля спрямовує на створення сприятливих умов для ведення бізнесу, але безпосередньо не здійснює фінансової та прямої економічної підтримки для її реалізації.

У другому – навпаки, спостерігається досить значний вплив держави на розвиток інноваційного процесу у вигляді прямих дотацій та субсидій підприємствам і організаціям, які здійснюють інноваційну діяльність.

Таким чином, перша модель передбачає застосування в основному непрямих методів стимулювання інноваційної діяльності (надання податкових та кредитних пільг, страхування інноваційних ризиків, амортизаційні пільги, пільги щодо стимулювання НДДКР, формування резервних фондів тощо), тоді як друга характеризується широким застосуванням сукупності методів прямого стимулювання інноваційного процесу [8].

Серед найбільш розповсюджених у світовій практиці форм стимулювання інвестиційно-інноваційної активності малих та середніх підприємств варто виділити наступні:

– пряме фінансування (субсидії, дотації), що досягає 50% витрат на створення нової інноваційної продукції та технологій (Франція, США та інші країни);

– надання позик, у тому числі безвідсоткових (Швеція, Німеччина);

– створення фондів впровадження інновацій з страхуванням можливого комерційного ризику (Німеччина, Франція);

– зниження ставок державних зборів для індивідуальних винахідників (Австрія, США);

– відстрочка або звільнення від сплати митних платежів, якщо винахід стосується галузі економії енергії (Австрія, Німеччина, Нідерланди);

– безкоштовне ведення діловодства за заявками індивідуальних винахідників, безкоштовні послуги патентних посередників (Нідерланди, Німеччина) [2].

Пряме фінансування інноваційної діяльності в розвинутих країнах світу здійснюється як з державних, так і з приватних джерел. Для більшості держав Західної Європи і США характерним є переважання ролі приватних фінансових ресурсів над державними у структурі капіталу, необхідного для інноваційних розробок.

Країни з традиційно високим рівнем науково-технологічного розвитку (Фінляндія, Швеція, Німеччина) пріоритетне значення надають заходам прямої фінансової підтримки. На відміну від опосередкованих методів стимулювання фінансова допомога в цих країнах має ці-

льовий характер. За таких умов держава, а не ринок, визначає, в яких випадках додаткове стимулювання необхідне, а в яких – ні [1].

Підтримка інноваційної діяльності у європейських країнах виходить за національні межі і дедалі більшою мірою стає прерогативою ЄС, який застосовує декілька інструментів інноваційної політики та залучення інвестицій для фінансування інноваційної діяльності. Серед яких виділяють: створення сприятливої для інноваційної діяльності інфраструктури; пряме державне фінансування, в першу чергу шляхом виділення грантів, кредитів, субсидій тощо; фіскальні або податкові стимули, надання державних гарантій, спеціальні схеми підтримки ризикового фінансування [5].

Крім того, промислово розвинуті країни використовують такий механізм активізації інвестиційної діяльності комерційних банків, як дотацію до ставки відсотка за кредит, яка надається державою банкам за умов інвестування пріоритетних галузей і виробництв. Також може бути використаний закордонний досвід зі створення цільових інституційних інвесторів – банків довгострокового кредитування. Ці заходи можна використовувати і в Україні.

В урядовій політиці стимулювання інноваційного розвитку регіонів ряду розвинутих країн особлива роль приділяється заохоченню технологічної інвестиційної активності малих та середніх підприємств. У першу чергу це пояснюється їх достатньою гнучкістю, що дозволяє більш оперативно реагувати на зміни в ринковому середовищі. Завдяки цьому підтримується важлива роль таких компаній в якості постачальників окремих видів наукомісткої продукції для великих виробництв.

Упродовж останніх років фінансування науки та наукової діяльності в Україні далеко не перевищувало 3% ВВП, що свідчить про обмеженість коштів на фінансову підтримку інноваційного процесу. У розвинутих країнах прями державні витрати на наукові інноваційні проекти становлять 2,18– 3,7% від ВВП (табл. 1.).

Мінімальне фінансування, що виділяється на одного вченого у Європейському Союзі, становить 50-55 тисяч доларів на рік, в Україні – 15 тисяч доларів. Отже, можна констатувати наявність дефіциту прямого бюджетного фінансування.

Таблиця 1. Витрати на науку у розвинутих країнах [4]

Країни	Витрати на науку	
	% від ВВП	На душу населення, доларів США
Швеція	3,70	773,8
Японія	3,06	731,3
США	2,84	842,3
Корейська Республіка	2,52	365,1
Німеччина	2,29	527,4
Франція	2,18	461,6

В Україні витрати бізнесу на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи становлять близько 35% від загальних асигнувань у науку, коли в розвинутих країнах цей показник сягає 70% [9].

Безпосередня участь держави у створенні позабюджетних та венчурних фондів стимулює приватних інвесторів до вкладання коштів у зазначені фонди. Створюється механізм страхування венчурних інвестицій.

Одним з перспективних напрямів реалізації програмно-цільового державного регулювання інновацій є контрактне фінансування. Контрактне фінансування – елемент системи відносин – договорів між замовниками і підрядниками. Реалізація державної підтримки інноваційної діяльності за допомогою контрактного фінансування передбачає, що в ролі замовника НДДКР виступає держава, а підрядником є фірма-виконавець. У договорі фіксуються терміни завершення робіт, поділ праці між виконавцями, характер матеріальної винагороди, обумовлюються взаємні зобов'язання та економічні санкції. В США шляхом контрактного фінансування здійснюються 77% федеральних витрат на НДДКР [8]. Розвиток та удосконалення зазначеної форми державної підтримки інноваційної діяльності доцільно здійснювати в Україні в стратегічно важливих галузях, які є запорукою підвищення конкурентоздатності вітчизняної економіки.

В Україні законодавчо визначено спрямування завдань державного замовлення за рахунок коштів державного бюджету на проведення наукових досліджень і розробок, проектних і конструкторських робіт, які мають інноваційну спрямованість (рис. 1).

Але обсяги фінансування інноваційної діяльності за системою держзамовлень в Україні залишаються незначними. Це пов'язано як з обмеженістю доходів держбюджету, так із недостатньою ефективністю фінансового механізму стимулювання інноваційної діяльності в Україні.

Важливим чинником неефективності фінансового механізму стимулювання інноваційної діяльності є нестабільність законодавчого забезпечення фінансової підтримки інноваційної діяльності. Досить розповсюдженою є практика призупинення окремих статей чинних законів, що передбачають пільгове фінансування чи оподаткування інноваційної діяльності, іншими законодавчими актами, або ж скасування зазначених статей.

Одним із найбільш поширених методів фіскального стимулювання інвестиційно-інноваційної політики підприємств розвинутих країн є введення спеціального режиму оподаткування інноваційної сфери [2].

Податкове стимулювання здійснення реальних інвестицій в економічних системах розвинених країн має ряд переваг порівняно з прямим бюджетним фінансуванням, оскільки:

- зберігає незалежність приватного сектора у виборі напрямів реалізації інвестиційно-інноваційної політики;
- уникає формування ринку інноваційних продуктів, що штучно підтримується державою;
- сприяє мінімізації рівня бюрократизму в системі органів державної влади;
- не залежить від стадійності бюджетного процесу та необхідності затвердження асигнувань, а також узгодження інтересів різних відомств і ухвалення законодавчих актів;
- заохочує реалізацію інвестиційно-інноваційної політики підприємств різних галузей промисловості на основі дотримання принципів справедливості та ефективності господарського процесу [10].

Рис. 1. Спрямування завдань державного замовлення.

У системі засобів податкового стимулювання реалізації інвестиційно-інноваційної політики в зарубіжних країнах досить значна роль приділяється використанню екстраконцесії та податкового кредиту.

За рахунок екстраконцесії фірми можуть фінансувати із своєї податкової бази понад 100% своїх інноваційних витрат. В Японії промислові компанії мають право зменшення податку на прибуток у розмірі 7% інвестицій у передову техніку та технології. У Канаді аналогічна знижка коливається від 7% до 20%. У Бельгії дозволено зменшувати оподатковуваний прибуток на 13,5% інвестиційних витрат для малих і середніх компаній і у стовідсотковому обсязі інвестиційних витрат, пов'язаних із нововведеннями для всіх компаній. У Голландії з оподаткованого прибутку можна відраховувати частину інвестиційних витрат – близько 20-25% [6].

Система підтримки розвитку інноваційного підприємництва в економічно розвинутих країнах охоплює також амортизаційні пільги, пільги щодо стимулювання НДДКР, формування резервних фондів, податкові кредити [5].

Проте останнім часом в багатьох країнах виникли сумніви щодо ефективності інвестиційних податкових пільг, оскільки такі пільги ставлять у нерівні умови галузі і фірми. Внаслідок цього в цих країнах почали широко застосовувати скорочення податкових пільг із суттєвим зниженням ставок прибуткового оподаткування юридичних осіб.

У Німеччині, Іспанії та Італії низькі ставки базових податків доповнені спеціальними системами стимулювання впровадження ризикових проектів. У Франції застосовують іншу комбінацію: високі податки для всіх і різні спеціальні стимули в інноваційному підприємстві [7].

Висновок. Задля переходу до інноваційно-інвестиційної моделі економіки та забезпечення конкурентоспроможності української економіки важливим є забезпечення стабільності здійснення бюджетно-податкової політики щодо підтримки інноваційної діяльності. Тому необхідним є впорядкування законодавчого забезпечення регулювання інноваційно-інвести-

ційної діяльності (у першу чергу, відмова від практики призупинення окремих статей чинних законів, що передбачають стимулювання інноваційної діяльності, іншими законодавчими актами).

Світова економічна практика накопичила значний арсенал механізмів державного сприяння інноваційному розвитку і підвищенню конкурентоспроможності своїх національних економік.

На основі досвіду розвинутих країн та науково-практичних напрацювань вітчизняних учених до найбільш прийнятних для застосування в Україні методів державного фінансування та стимулювання інвестиційно-інноваційної активності економічних суб'єктів можна віднести:

- системне впровадження адаптованих у зарубіжних країнах інституційних механізмів фінансування НДДКР (під особистість окремого вченого, певної наукової організації, а також використання системи грантів і субсидій). При цьому найбільш ефективним при проведенні фундаментальних досліджень є індивідуальне фінансування, а прикладних – грантове;

- введення програмно-цільового розподілу бюджетних витрат на контрактній основі (за умови дольової участі промислового сектора у фінансуванні інноваційних проектів, в тому числі на основі проведення конкурсного відбору проектів, виконавців та інвесторів);

- здійснення урядових закупівель інноваційних розробок для стимулювання впровадження результатів НДДКР у виробництво (реалізується на основі державних дослідницьких контрактів та проектно-орієнтованої системи державного фінансування);

- проведення державної фінансової підтримки малого та середнього інноваційно-орієнтованого бізнесу;

- надання податкових пільг (податкових знижок і канікул) ключовим суб'єктам інноваційного бізнесу: малим та середнім підприємствам, в першу чергу новоствореним, а також фінансовим інвесторам;

- активізація політики бюджетного фінансування і податкового стимулювання діяльності венчурних підприємств;

- посиленої тактичної гнучкості тарифного регулювання експорту й імпорту промислової продукції з урахуванням вимог СОТ і відповідної практики державного втручання;

- практики залучення зростаючих обсягів фінансування через фондовий ринок шляхом підвищення «прозорості» та «розкриття» українських корпорацій.

Реалії розвитку української економіки при цьому повинні вимагати не сліпого копіювання інструментів організації і фінансування інвестиційно-інноваційної політики певної зарубіжної країни, а поєднання найбільш ефективних механізмів бюджетно-податкового регулювання та стимулювання науково-технологічного прогресу.

Література

1. Андрійчук В.Г. Інноваційна модернізація вітчизняної економіки: стратегічні орієнтири та механізми їх реалізації / Андрійчук В.Г. // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2010. – № 1. – С. 4–8.
2. Блискавка Т. Зарубіжний досвід фіскального регулювання інноваційного процесу в економічно розвинених країнах / Т. Блискавка // Дослідження міжнародної економіки: Збірник наукових праць. – 2011. – Випуск 1 (66) – С. 155–165.
3. Власова І. Особливості фінансування інноваційної сфери в розвинутих країнах / І. Власова // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 1. – С. 36–46.
4. Касьяненко В.О. Зарубіжний досвід управління інноваційним потенціалом економіки та можливості його використання в Україні / Касьяненко В.О. // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. – Т. II – С. 200–204.
5. Кобушко І.М. Шляхи покращення фінансування інноваційного розвитку в Україні з використанням міжнародного досвіду / Кобушко І.М., Гусейнова Е.І. // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 124–130.
6. Макаренко Є.В. Особливості інноваційного розвитку європейських країн / Є.В. Макаренко // Проблеми науки. – 2008. – № 7. – С. 39–42.
7. Михайловська О.В. Світовий досвід державної підтримки інноваційних процесів / О.В. Михайловська // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 11. – С. 101–109.
8. Патон Б.Є. Наука – інноваціям / Б.Є. Патон // Наука та інновації. – 2008. – № 5. – С. 19–20.
9. Савченко Я.О. Криза: роль інвестицій та інновацій у виході з неї: тези виступу : Додаток до службової записки від 20.05.2009 р. № 346-06-4/04. – К.: Державне агентство з інвестицій та інновацій. – 2009. – 7 с.
10. Самогута О.О. Зарубіжний досвід стимулювання інноваційного процесу [Електронний ресурс] / О.О. Самогута. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Economics/17818.doc.htm
11. Федоренко І.Л. Інструменти державної інноваційної політики: світовий досвід / І.Л. Федоренко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №3(82). – С. 79–81.